

SAĞIR VE İŞİTME ENGELLİLERİN ADALETE ERİŞİMDE YERİ

The Role Of The Deaf And Hearing Handicapped In Access To Justice

Kader GÜNER*

GİRİŞ

Ülkemizde engelliler alanında yapılan çalışmaların eksikliği herkesin malumudur. Dezavantajlı gruplar arasında yer alan sağır ve işitme engelliler açısından ise durum biraz daha farklılık göstermektedir. Sağırın kim olduğuna değinecek olursak; “*işitme duyusundan yoksun, işitmeyen ya da işitme duyusu az çok körelmiş (kimse)*” anlamına gelmektedir.¹ Türk kültüründe bugüne kadar sağır-dilsiz, ahraz, işitme ve konuşma engelli gibi çeşitli sıfatlar kullanılmıştır. Osmanlı dönemine baktığımızda sağırın bîzebân ve lâl olarak adlandırıldığı bilinmektedir.²

Türk kültürümüzün geçmişine baktığımızda ise Osmanlıda Türk İşaret Dilinin hep var olduğu bilinmekte ve hatta 1500-1700 yılları arasında Osmanlı mahkemelerinde gizliliğin sağlanabilmesi için hizmet vermede üzere bir Sağır Topluluğu bulunmaktaydı. Sağır ve lâl olan bireylerin sarayın sırlarına ilişkin gizlilik gerektiren görevlerde sorumlu oldukları görülmektedir.³ Özellikle İstanbul, Edirne ve diğer önemli merkezlerde Sağır devlet hizmetlerinde çalışmış ve yine mahkemelerde görev yapmıştır. Sağırlerle iletişim sağlayabilmek için, işitme kaybı bulunmayan hâkimlerin, saray çalışanlarının ve sağır bireylerin ailelerinin işaret dili bildiği görülmektedir.⁴ Bugüne kadar yapılan araştırma ve çalışmaların sonucuna göre, Osmanlı mahkemelerinde kompleks bir işaret dili üretilerek uygulandığı, bu dilin Sağır çalışanlar tarafından olduğu gibi mahkeme görevlilerince de bilindiği ve işaret dili bilmenin ayrıcalıklı bir statüsü

* Sivas İcra Dairesi Müdürlüğü İcra Katibi, Türk İşaret Dili Eğitmeni, Türk İşaret Dili Tercümanı, ab237309@adalet.gov.tr, ORCID: 0009-0004-4176-0636

1 <https://sozluk.gov.tr/> (s.e.t.:11.06.2023).

2 Hüsnü Erten/ Prof. Dr. Nursal Arıcı, “İşaret Dilinin Tarihi Serüveni ve Türk İşaret Dili”, C.24, S.2, 2022, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.6.

3 Hüseyin Çakır/ Şaban Çetin/ Abidin Baş, “İşitme Engellilere Yönelik Dinamik Web Sayfasının Geliştirilmesi”, C.6, S.2, 2013, Bilişim Teknolojileri Dergisi, s.6.

4 Miles M, "Deaf People, Sign Language and Communication, in Ottoman and Modern Turkey: Observations and Excerpts from 1300 to 2009. From sources in English, French, German, Greek, Italian, Latin and Turkish, with introduction and some annotation", 2009, <https://www.independentliving.org/miles200907.html> (s.e.t.:22.06.2023).

olduğunu söylemek mümkündür.⁵ Osmanlı devletinde ilk olarak kabul gören özel eğitim kurumu ise 1889 yılında açılan “Dilsizler Mektebi” dir.⁶

Kaynak: Ali Haydar, 1925, s. 1252⁷

Osmanlı mahkemeleri üzerinde yapılan sağır ve işaret dili çalışmalarına baktığımızda sağırların doğru veyahut eksiksiz anlaşılabilmesinin sağlanması yönünde bir çaba olduğunu görmekteyiz.

Sağır ve işitme engellilerle iletişim sağlama yöntemimiz **Türk İşaret Dili**'dir. Türk İşaret Dili; Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik'in “Tanımlar” başlıklı 4 üncü maddesinin d fıkrasında; “*Duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçların ifade edilmesi amacıyla el ve vücut hareketleri ile mimikler kullanılarak oluşturulan görsel dili*” olarak tanımlanmıştır.⁸ Bu dil farklı el formları, jest, mimik ve sağır kültüründen oluşmaktadır. Ülkemizde işitme engelli sayısı net olarak bilinmemektedir. Birleşmiş Milletler Dünya

⁵ Ulrike Zeshan, “Aspects of Türk İşaret Dili (Turkish Sign Language)”, C.6, S.1, 2003, Sign Language and Linguistics, ss.46-47.

⁶ Mahmut Çitil, Türkiye’de Özel Eğitim Tarihsel, Politik ve Yasal Gelişmeler, Ankara, 2021, s.18.

⁷ Ali Haydar, “Sağır ve Dilsizler”, C.3, S.29, 1925, Muallimler Mecmuası, s.1252.

⁸ Bkz. “Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik”, (T.C. Resmi Gazete, S.26139, 14.04.2006).

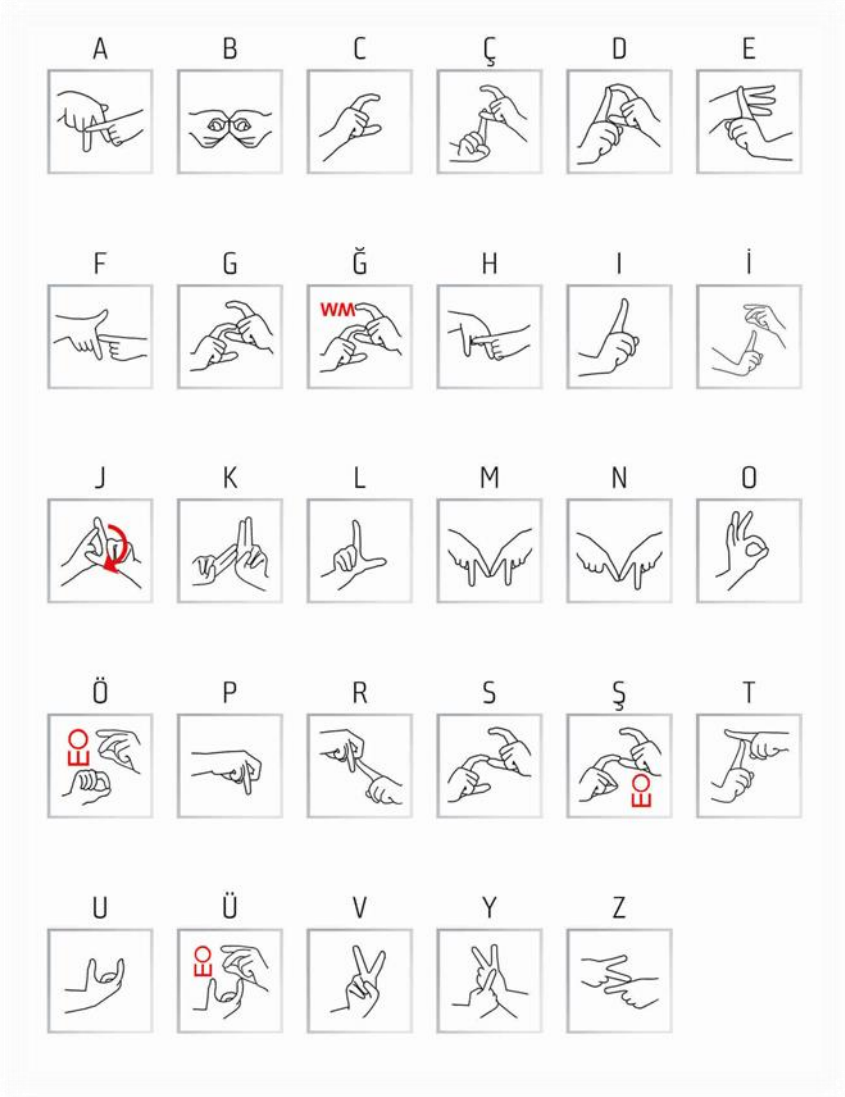
Engellilik Araştırmasında bu sayı 2.5 milyon olarak açıklanmışken; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığımız tarafından 2 milyon olarak ifade edilmiştir. Türkiye İşitme Engelliler Federasyonu ise bu sayının yaklaşık 3 milyon olduğunu belirtmektedir.⁹

Türk İşaret Dilinin konuşmaya engel olması, bu nedenle işitme engellilerin konuşturulması gerekliliği öngörülerek 1953 yılında Millî Eğitim Bakanlığınca yönetmelik kapsamında yasaklanmıştır. Sağır ve işitme engelli çocukların konuşmaya ve sözel eğitime yönlendirilebilmesi amacıyla artikülasyon çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Sağır ve işitme engellilerin toplumdandan kopuşunu önleme amacıyla çıkarılan yasa doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2005 yılına kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.¹⁰ Aradan geçen yarım asırlık süre zarfında sağır ve işitme engelliler arasında il, ilçe hatta en ayrıntıya inildiğinde aile içinde gündelik yaşamda kullanımı kolaylaştırmaya yönelik işaretler oluşturulmuş ve bu işaretler Türk İşaret Dili açısından dil birliği sağlanmasının önüne geçmiştir. Bundan dolayı Türk İşaret Dili eğitimleri ve tercümanların istihdamı konusunda ciddi problemlerin ortaya çıktığı, günlük yaşantıda sağır ve işitme engellilerin kamu kurum ve kuruluşlarında iletişim noktasında sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Bu kurumların başında ise adliyeler gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz istatistiki verilere ilişkin sağır ve işitme engelli toplumun adalete erişiminin sağlanmasında yargı çalışanlarının belli sorumlulukların olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra sağır kültürüne hakim olmanın birinci dereceden yakını anne-baba, kardeş ve çocuk olması durumunda bu dilin öğrenilmesi zorunlu hale gelerek beden dili, jest ve mimik iletişim sağlamada etken bir rol almaktadır. Türk işaret dilinin yalnızca evden öğrenilemeyeceği için çeşitli kurum ve kuruluşlarca iletişim gereği kişisel gelişim adı altında eğitimler verilmektedir. Lakin bu dilin hukuksal anlamda çevirisi gündelik yaşamda kullanılacak Türk işaret dili ile örtüşmemektedir. Soyut-somut kavramlar arasındaki uzamsal zekâ yönünden geçişleri zorlaştırdığı görülmektedir. İşaret dili ile doğru anlatımın kısıtlı olduğu bilinmektedir. Bu sebeple işaretlerin gösteriminde tek ve destekleyici nitelikte çift el kullanılmaktadır. Her ülkenin dili farklı olduğu gibi işaret dili de evrensel bir dil değildir, lakin ülkemizde bölgelere göre el formalarında ufak tefek değişiklikler görülebilmektedir.¹¹

⁹ Bkz. TÜİK, “Özürülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması”, 2010, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ozurlulerin-Sorun-ve-Beklentileri-Arastirmasi-2010-%206370> (s.e.t.:11.06.2023).

¹⁰ Zeren Berna Kın, “Türk İşaret Dili Alfabetinin Derin Öğrenme Yöntemi ile Sınıflandırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)”, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2019, s.9.

¹¹ Mehmet Fatih Karaca/ Şafak Bayır, “Türk İşaret Dili İncelemesi: İletişim ve Dil Bilgisi”, C.2, S.2, 2018, Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi, s.37.

Türk İşaret Dili Parmak Alfabeti

Günümüze baktığımızda gündelik iletişimin sağlanabilmesi amacıyla belirli saatler doğrultusunda eğitim alıp mahkemelerde yeminli tercümanlık yapmak isteyen adalet alanında herhangi bir paydaşı bulunmayan tercümanlara rastlamaktayız. Türk İşaret Dilinde adli ve hukuksal anlamda mahkeme çevirmenliğinin önemlilik arz ettiğinin farkında olamadığımız elde edilen sonuçlarla tepkimede bulunan Sivil Toplum Kuruluşları ile apaçık ortadadır. Ülkemizde mahkeme çevirmenliği yapmak isteyenlerin hukuki alanda bulunan terimlerin öncelikle anlamlarının idrakını sağlamaları ve karşısında bulunan sağır ve işitme engelli bireye doğru

aktarımını yapabileceğini kanıtlaması gerekmektedir. Soyut ve somut kavramların hukuk diline çevrilerek yalın bir anlatım şekli ile sağır ve işitme engelli bireylere anlaşılır görülmesi büyük önem arz etmektedir. Adalet hizmetlerinde kullanılan tanık, fail, derdest, müteveffa, icra, cebir, taksir vb. terimler Türk Hukuk Sisteminin geniş bir lügata sahip olduğunu göstermektedir. Bu terimler Türkçe olduğu gibi Arapça, Farsça ve Osmanlıcanın yanı sıra birçok dil barındıran zengin bir kaynaktan oluşmaktadır.

T.C. Anayasanın 10. Maddesi olan “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” olmasına rağmen sağır ve işitme engelliler konusunda eşitliği sağlayamadığımız görülmektedir. Yine 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un 1. Maddesinde Kanunun amacı; “engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak” olarak açıklanmış olup şüphe yoktur ki, sağır ve işitme engellilerin adalete erişiminde kullanılması gereken en önemli araç Türk İşaret Dili’dir.¹²

Ülkemizin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin,¹³

- “Erişebilirlik” başlıklı 9 uncu maddesinde; “*Taraf Devletler kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dahil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması*” yükümlülüğü,
- “Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile Bilgiye Erişim” başlıklı 21 inci maddesinde; “*Taraf Devletler kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle güncel olarak ve ek bir bedel alınmaksızın sunulması*” gerekliliği,
- “Eğitim” başlıklı 24 üncü maddesinde ise; “*Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçmesini sağlamak için, engelli olanlar dahil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri alır. Söz konusu eğitim engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını, alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını içermelidir*” hüküm altına alınmıştır.

Bu konuda İşitme engellilere sağlanması gereken desteğin en sağlıklı yönteminin işaret dili bilen personellerin görev alması gerektiği hususu yine

¹² Bkz. Engelliler Hakkında Kanun, (T.C. Resmî Gazete, S.25868, 07.07.2005).

¹³ Bkz. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, (T.C. Resmî Gazete, S.27288, 14.07.2009).

5378 sayılı Kanun Ek Madde 8’de düzenlenmiştir. Bununla birlikte tüm adliye personelinin işaret dili bilmesini beklemek hayalden öteye geçmeyecektir. Önceliğimiz Türk işaret dili bilen hâkim, savcı, avukat, memur, güvenlik personeli sayısını arttırmaktır.

SONUÇ

Sağır ve işitme engelliler ile ele aldığımız konularda erişilebilir kılınabilmesi ve dünya genelinde alınmış kararlar doğrultusunda özellikle adalete erişimde daha hassas davranılması gerektiği görülmektedir. Kendini savunmasız hisseden bir sağır bireyin yanında Türk İşaret Dili bilen bir kişiyi bulundurma zorunluluğu bulunmadan korkusuzca adliyelere gelerek maruzatını anlatabilmesi gerekmektedir. Geçmiş tarihimizden günümüze uygulamaların uyarlanarak devam edilmesi yolunda çalışmalar süregelmektedir.

Edinilmiş bilgiler üzerine ülkemizde ele aldığımız hukuk alanındaki terimlerin çoğunun Osmanlıca, Arapça ve Farsça olduğu bilinmektedir. Günümüz teknolojisine baktığımızda dile yerleşen İngilizce, Fransızca, Almanca vb. ülke dilleri içerisinde Adalet boyutunda anlama, kavrama ve yorumlama problemleri yaşanmaktadır. Ülkemizde sağlıklı bir insanın hukuk alanında bir çalışması veyahut ilgi durumu bulunmuyor ise hukuksal terimleri telaffuz ve yorumlama kısmında yetersiz olduğu bilinmektedir. Sağlıklı bir insan hukuksal terimlerde anlaşılabilir kılınmıyor ise sağırın bu durumu idrak etmesi uzun soluklu bir çalışma sonucunda ancak elde edilebilir. Sağırın günlük yaşantılarda problemler yaşamamaları adına yapılan etkili çalışmalar kısaca belirtecek olursak; Sağır kültürü,¹⁴ Türk İşaret Dili Sözlüğü,¹⁵ Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı,¹⁶ İşaret Dilinin Yapısının İncelenmesi,¹⁷ ve Sağır İçin Ders Materyali Hazırlama¹⁸ gibi bu alanda birçok araştırma olduğunu ve çalışmaların devam ettiğini görmekteyiz.

Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığınca yapılan Türk İşaret Dili eğitimlerinin artırılmasına yönelik çalıştayımızda da zaman zaman asıl kaynak olan Sağır ve İşitme Engelli arkadaşlarımız yer almış ve sorunlarını bizlerle paylaşmışlardır. Adliyelerimize adli sicil kaydı almak için müracaat ettiklerinde dahi zorlandıklarını ve Tercüman/ Bilirkişi talebinde

¹⁴ Bkz. Belemir Erken, “Dil Sükûta Eller İcraatta: Osmanlı Sarayında ve Toplumunda Dilsizler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)”, Ordu Üniversitesi, 2015.

¹⁵ Bkz. Türk İşaret Dili Sözlüğü, T.C. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.

¹⁶ Bkz. Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2015.

¹⁷ Bkz. Engin Arık, “An Experimental Approach to Word Order in Turkish Sign Language”, S. 94, 2020, Bilig, ss.75–96.

¹⁸ Bkz. Oğuzhan Özdemir/ Hacer Keser, “İşitme Engelli Öğrenciler İçin Geliştirilen Bilgisayar Destekli Kelime Öğretim Materyalinin Uygulanmasına İlişkin Bir Durum Çalışması”, C. 19, S.1, 2017, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, ss.29–53.

bulduklarını; soruşturma ve kovuşturma aşamasında çağırılan Tercüman/Bilirkişilerin eksiksiz ve anlaşılabilir çeviri yapılmadığından herhangi bir kusuru bulunmazken kusurlu duruma düşerek mağdur edildiklerini anlatmışlardır. Adalet için büyük önem arz eden bu konu hakkında çalışmaların artırılarak desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Arık E, "An Experimental Approach to Word Order in Turkish Sign Language", S.94, 2020, Bilig, ss.75–96.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, (T.C. Resmi Gazete, S.27288, 14.07.2009).

Çakır H/ Çetin Ş/ Baş A, "İşitme Engellilere Yönelik Dinamik Web Sayfasının Geliştirilmesi", C.6, S.2, 2013, Bilişim Teknolojileri Dergisi, ss.1–9.

ÇİTİL M, Türkiye’de Özel Eğitim Tarihsel, Politik ve Yasal Gelişmeler, Ankara, 2021.

Engelliler Hakkında Kanun, (T.C. Resmî Gazete, S.25868, 07.07.2005).

Erken B, "Dil Sükûтта Eller İcraatta: Osmanlı Sarayında ve Toplumunda Dilsizler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)", Ordu Üniversitesi, 2015.

Erten H/ Arıcı N, "İşaret Dilinin Tarihi Serüveni ve Türk İşaret Dili", C.24, S.2, 2022, C.24, S.2, 2022, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss.1-14.

Haydar A, "Sağır ve Dilsizler", C.3, S.29, 1925. Muallimler Mecmuası, ss.1237–1260.

Karaca M F/ Bayır Ş, "Türk İşaret Dili İncelemesi: İletişim ve Dil Bilgisi", C.2, S.2, 2018, Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi, ss.35-58.

Kın Z B, "Türk İşaret Dili Alfabesinin Derin Öğrenme Yöntemi ile Sınıflandırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)", Başkent Üniversitesi, Ankara, 2019.

Miles M, "Deaf People, Sign Language and Communication, in Ottoman and Modern Turkey: Observations and Excerpts from 1300 to 2009. From sources in English, French, German, Greek, Italian, Latin and Turkish, with introduction and some annotation", 2009, <https://www.independentliving.org/miles200907.html> (s.e.t.:22.06.2023).

Özdemir O/ Keser H, "İşitme Engelli Öğrenciler İçin Geliştirilen Bilgisayar Destekli Kelime Öğretim Materyalinin Uygulanmasına İlişkin Bir Durum Çalışması", C. 19, S.1, 2017, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, ss.29–53.

TÜİK, "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması", 2010, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ozurlulerin-Sorun-ve-Beklentileri-Arastirmasi-2010-%206370> (s.e.t.:11.06.2023).

Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2015.

Türk İşaret Dili Sözlüğü, T.C. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2015.

Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik, (T.C. Resmî Gazete, S.26139, 14.04.2006).

Zeshan U, "Aspects of Türk Isaret Dili (Turkish Sign Language)", C.6, S.1, 2003, Sign Language and Linguistics, ss.43–75.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/01/20110118-3.htm> (08.06.2023).

<https://sozluk.gov.tr/> (s.e.t.:11.06.2023).

<https://orgm.meb.gov.tr/icdep/tid/parmak-alfabesi-icerik-5> (s.e.t.:13.06.2023).